

Ulrich Beck: Erfindung des Politischen

Frankfurt a. M., Suhrkamp Verlag 1993, 303 s.

Ulrich Beck patří k významným autorům soudobé evropské sociologie. Širší pozornost vzbudila zejména jeho teorie *rizikové společnosti*, v níž se pokusil o širší makrosociologické uchopení souvislostí stále rychlejších sociálních změn v kultuře, ekonomice, vědě a technice i politice vyspělých moderních společností ve druhé polovině tohoto století. Beck vidí specificky nový rys situace moderních technických či industriálních společností v postupném narůstání kvantity i kvality rizik v životě těchto společností. Tato technická, vědecká a ekologická rizika ohrožení přežití jsou produkována v rámci běžné, *normální* rutiny ekonomického růstu a technického rozvoje moderní industriální společnosti. Tyto rizikové a nebezpečné důsledky dosavadního progresu v industriální produktivitě, aplikaci vědy a techniky, přeměnách přírodního životního prostředí, čerpání hmotných zdrojů a vytváření bohatství v politicko-ekonomickém smyslu – nebyly delší dobu (asi do konce 60. let) společnosti uvědomovány. To mělo také svůj výraz v hlavním proudu sociologického a sociálně politického myšlení, jež v podobě např. teorie sociální změny a různých verzí teorie modernizace nebo ve futurologii technického optimismu (včetně technokratických interpretací informační společnosti) převážně zkoumal sociální důsledky vědy a techniky hodnocené stále v intencích *evolucionistického progresivismu*. Empirická realita soudobé globální ekologické krize, velké katastrofy obrovitých technologických systémů (např. Černobyl, Bhopal, Three Mile Island, Exxon Valdez, Seveso) – nemluvě o rizikovitosti atomových zbraní anebo provozu dopravních systémů – to všechno tvoří *koordináty rizikové společnosti*. Tato společnost, jestliže má přežít její civilizovaná podoba legitimizovaná rozumností, musí rozvinout zásadní systémový obrat, jehož cílem není revoluce či násilná sebedestrukce, nýbrž racionální, kritická sebereflexe a politika aktivní demokratické účasti. Tato reflexe, již Beck chápe jako složitý a rozporuplný proces *reflexivní modernizace*, se může stát předpokladem a základnou politiky řešení systémové krize jako rozumné demokratické preventivní kont-

roly ohrožení přežití. Cílem této *modernizace procesu modernizace* je tedy určitá variantní podoba *trvalé udržitelnosti* – jak uvnitř jednotlivých společností, tak mezi nimi, tak i mezi lidskou společností a mimolidským planetárním životním prostředím.

Smyslem *reflexivní modernizace* je tedy zabránit sebezničení moderní průmyslové civilizace. Podle Becka je hybnou silou sociální změny v podmínkách *rizikové společnosti* právě působení vedlejších dopadů dosavadních modernizačních procesů, rizika, nebezpečí, hrozeb. Reflektovat právě tuto skutečnost – znamená realizovat zároveň strukturální přelom v dosavadním myšlení, včetně *sociologického*: dosavadní *organizace myšlení* kolem cílové, účelové racionality je stále více prostoupěna reflexemi nežádoucích vedlejších důsledků instrumentální racionality. Z toho dle Becka vyplývá nezbytnost vytvořit novou typologii a periodizaci modernizačního procesu v dějinách společnosti. Beck předkládá pokus o periodizaci právě z hlediska nynější situace ekologického ohrožení v podobě *reflexe sociologické reflexe*: rozlišuje mezi modernizací v podobě dosavadní evoluce industriální společnosti, jež byla reflektována klasickým modelem sociologie jako *sociologie prosté modernizace*. Tento model byl postaven kolem systémových organizačních principů diferenciacce, centralizace, velkých sociálních skupin a seskupení i s jejich sociokulturními protiklady a ideologicko-politickými konflikty. Klasická sociologie *prosté modernizace* sledovala politicky konfliktní dynamiku sociálních nerovností, moderna je vymezována vůči tradici – namísto rozloženého tradičního řádu, solidarity komunit (Gemeinschaft) je industriální sociální řád chápán v podobě funkcionální diferenciacce různých sociálních *subsystémů* (např. politického, ekonomického, vědeckého, morálního, estetického). Přitom každý dílčí subsystém má vlastní vývojovou logiku linearit a jednorozměrnosti. Industriální moderna není založena na tradicích, nýbrž na své vlastní autonomně vzniklé základně. Přitom každý subsystém funguje v *binárním kódu* (Luhman) rozlišujícím *bud'* – *anebo*: v morální oblasti rozlišení dobra a zla, v ekonomickém životě odlišením potřebné – škodlivé, rentabilní – nerentabilní, v politickém rozlišením přítel – nepřítel. Toto rozlišování na

bud', a nebo nelze považovat za vymoženost moderních společností, Beck však kritizuje sociologii za černobílou schematizaci v podobě binární logiky, která zapomíná na ambivalenci praktického života i dějin společnosti v podobě modelu myšlení uznávajícího paralelnost jevů. Tento přístup nazývá Beck „i“ (i dobro i zlo, i prospěšné i škodlivé apod.). Sebezaloženost moderny je ovšem zároveň výhodou – umožňuje nejen sebezohodnocování, sebereprodukci, sebereferenci, ale také sebereflexi (s. 75).

Podle Becka právě tuto sebesoustředěnost v normativním a empirickém smyslu vyjadřuje reflexivní modernizace – jako *sebepřesáhnutí*, vlastní překonání moderny. V tomto základním konceptuálním přístupu se u Becka projevuje zjevně promyšlené úsilí proplout mezi Skylou a Charybdou různých post-ismů v sociologické teorii posledních dekád. Logický přístup „i“ umožňuje teorii uchopit dvojznačností, pluralitu, pestrost – komplikuje však morální i politickou normativitu při orientaci jednání a rozhodování, je rezignací na prediktivní funkci sociologického vědění.

Beck je přesvědčen o tom, že sebepřesáhnutí je imanentní vlastností procesu sociální změny chápaného makrosociologicky jako *modernizace moderních společností*. Beck upozorňuje, že to neznamená: k sebereflexi a jejímu vyspělému stupni musí docházet automaticky a uvědoměle. Sebepřesah moderny v kontextu rizikové společnosti může znamenat jak např. sebepotvrzování industriální moderny – tak i antimoderní tendence, tj. určitou negaci moderní industriální společnosti. Tento proces můžeme skutečně doložit v bohaté literatuře jak u postindustrialismu, tak i postmodernismu v sociální teorii, futurologii a myšlení ekologických hnutí. Imanentní přesah industriální moderny je dle Becka produkován především zrychlením procesů sociální změny – zejména *cyklů inovace*. Tato dynamika neustále mění konstelace ve společnosti a rozkládá klasickou průmyslovou společnost: obejde se bez revolucí, avšak přesto směřuje do jiné společnosti (srovnejme např. s názory Tofflera, Brzezinského, Touraina). Hybnou silou změny je podle Becka imanentní rozpornost, *vytváření konfliktů v procesu normální modernizace*.

V této souvislosti je nutno zdůraznit význam *ekologické problematiky*, kterou Beck

ilustruje celý proces sebedestrukce i sebepřeměny moderny, jež se modernizuje. Podstatu ekologické krize současnosti vidí Beck v nevratných důsledcích *normální, prosté, industriální* modernizace pro budoucí generace, v ohrožení společnosti, kultury a přírody zároveň. Podle Becka tyto skutečnosti mobilizují zároveň normativní (morální) i akční (tj. politické) síly sebepřesahu, sebepřeměny moderny. *Znovuobjevení – obnova politiky* znamená v tomto rizikovém kontextu *nejen normativní moralizaci politiky*, ale také *obnovu, renesanci institucí moderní společnosti*. Beck hovoří o *ekologickém osvícení* (ökologische Aufklärung), *ekologické modernizaci*. Ekologická modernizace však nemůže mít jednorozměrnou podobu technické ekologie (ekotechnologie, *zeleného byznysu*) a *zeleného spotřebitelství* pouze jako ekologizace ekonomiky společnosti s využitím nových technických produktů – půjde mnohem více o *cestu sebeorganizace společnosti*. Obnova institucí je zároveň *zproblematizováním všech hlavních institucí rizikové společnosti*. Ekologická modernizace je *naturalizací sociálního* v tom smyslu, že vedle racionální a kognitivní složky bude stále více působit také emocionální a estetické. Tak modernizace přestává být *racionalizací* společenské interakce: např. technizací nebo byrokratizací (Weber), či funkcionální diferenciací (Parsons, Luhmann). Modernizace dostává podobu požadavků *komunitární spolupráce a kooperace v sociálních sítích*. Komunitární výzva reaguje především na moderní historickou zkušenost se silným, totalizujícím státem a na hrozbu občanským svobodám – jak individua, tak komunit.

Beck spojuje problematiku ekologické sebereflexe se směřováním k *alternativní budoucnosti* – hovoří o *jiné moderně* (eine andere Moderne). Ekologická problematika má modelový význam, protože ukazuje, že víra v nekonečný, neomezený lineární růst (ekonomický i technologický) a expanzi materiální moci moderní společnosti jako jediný a hlavní cíl její evoluce – má negativní ekologické důsledky, jež zůstávají dále ekologickou krizí. Podle Becka již dnes nejde o to, o co šlo v ekologických debatách vědců, parlamentů nebo politiků – tj. o *katastrofu globálního sebezničení* – ale o mnohem podstatnější problém *nechtěného, nezamýšleného rozkladu industriální moderny*

díky procesu „normální, samozřejmé modernizace“ (s. 76). To vyžaduje jiný přístup sociologické analýzy – jak ze strukturální, tak z dynamické perspektivy. V prvním ohledu jde o mizení sociálních tříd a rostoucí *individualizaci sociálního statusu*, v níž narůstá nerovnost především podle stylu života osob: klasický vzorec sociálního konfliktu mezi stabilními skupinami zájmu je nahrazován konfliktem tematických orientací podle problémů, jež předávají *média* sdělování informací, na něž určitým způsobem reagují jejich publika. V ohledu dynamiky procesu vzniku nových problémů a vedlejších důsledků není zásadní funkcionální diferenciací (tj. dělby práce, specializace) – ale *koordinace* ve smyslu *funkční spolupráce* a *síťování* (namísto formalizovaných hierarchických systémů) potřebné k řešení těchto problémů a důsledků. Diferencujícím faktorem bude stále více vztah k určitému sociálnímu problému a cestám jeho řešení – nikoli *kvaziautonomní subsystémy společenského jednání* (Luhmann). V těchto souvislostech má smysl otázka: proč máme od sebe oddělovat vědu a hospodářství, hospodářství a politiku, politiku a vědu, přírodu a kulturu, *politické* a *nepolitické*?

Právě při řešení průřezových komplexních problémů nelze vystačit s pohledem, který izoluje jednotlivé subsystémy sociálního jednání a jejich struktury. Beck ukazuje především na paradox dosavadní sociologické teorie, založené na představě černobílého *buď – nebo*: kdy subsystémy mohou být *buď* funkčně autonomní – *nebo* koordinované. Systémová krize a její řešení dnes vyžadují obojí zároveň – systémová organizace tohoto řešení potřebuje jak funkcionálně autonomní – tak i koordinované subsystémy. Binární kódy subsystémů je možno v realitě vzájemně kombinovat. Systémová kombinace diferenciací a integrace odpovídá podle Becka na hlavní problém rizikové společnosti a kontextu globalizace nebezpečí ekologicko-technických dopadů a vedlejších důsledků modernizační dynamiky. Tím je naléhavá potřeba nově *ekologicky založit moderní společnost*. To s sebou nese úkol nikoli menší než komplexní a křehká rovnováha celkového způsobu života moderní společnosti. Dosavadní způsob života spotřebovává zdroje, na nichž existenciálně závisí – tj. kulturu a přírodu. Nastolení rovnováhy vyžaduje – řečeno prostě – harmonizovat

proporce mezi spotřebou, využíváním a udržováním, péčí, pěstováním, obnovou. V tom je také hlavní smysl soudobých koncepcí udržitelného rozvoje (*sustainable development*) či *trvale udržitelného růstu* ekonomiky. V environmentálním myšlení, filozofii (morální teorii) a ekonomii. Soudobá světová ekonomická věda se s rostoucí intenzitou zabývá možností přechodu k trvale udržitelnému hospodaření, tak jako se současné manažerství zaměřilo na kvalitu uvolnění a kultivace lidského potenciálu tvořivosti proti jeho potlačování.

Ústřední téma Beckovy knihy – znovuoobjevení, inovace politického jednání – je spojeno s vytvářením demokratického konsensu, jenž by umožnil znovu sjednocovat společnost cestou politizování zdrojů produkce rizik. Tyto zdroje vidí Beck ve sféře soukromého, nepolitického: ekonomice, vědě a technice. Tato rizika nejsou efektivně prezentována ani sférou administrativně-byrokratické racionality, ani sférou komunikativní racionality zastupitelské demokracie. Hlavní instituce společnosti reagují na rizika v termínech rutinizovaného chování *ex post*, nikoli *ex ante*. Je však potřeba začít účinně jednat. To vyžaduje normativní konsensus, jenž by namísto kolektivní solidarity kolektivně závazných norem, jež je znemožněna vysokou diferenciací společností, postupoval k novému ujednání. Tím se má stát právě nový konsensus o technice v novém kontextu, v novém sociálním prostoru, jenž je zároveň národní i nadnárodní, lokální i globální, v němž padají vnější hranice států i vnitřní (intra-sociální) hranice úniku jedinců do soukromí v rámci individualizace konzumu a životních stylů.

Konsensus rizikové odpovědnosti – jako sociální konstrukce – je záležitostí politickou, nikoliv technicko-ekonomickou, nelze ji jednostranně scientizovat ani ekonomizovat. Volání po nové ekologické morálce připomínající křesťanskou solidaritu zaznívá ovšem v kontextu politicky konfliktní praxe. Jde o to, aby ekologická odpovědnost jako imperativ sjednocení a solidarity různých skupin, zájmů atd. přestala být pouhým velkým gestem rétoriky a sporů např. mezi individualismem a diktátem státu *silné ruky* – nýbrž stala se praxí *ekologické demokracie* (s. 148). Bez nového konsensu podle Becka nemůže pokračovat modernizace